

VARTOJIMO KREDITŲ RINKA IR JOS REGULIAVIMAS LIETUVOJE

SANTRAUKA

Vartojimo kreditų (ypač mažųjų) rinka dažnai žiniasklaidoje susilaukia nemažai kritikos, kad ši rinka yra per mažai prižiūrima, joje veikiančios įmonės netinkamai vertina žmonių galimybes grąžinti paskolą, skolina už per dideles palūkanas ir pan. 2013 metų spalio 14 dieną Lietuvos bankas Finansų ministerijai pateikė naują vartojimo kredito įstatymo pakeitimo projektą. Kai kurie iš siūlymų yra labai griežti ir jų įgyvendinimas turėtų didelę neigiamą įtaką vartojimo kreditų rinkai. Jie neigiamai atsilieptų ne tik kreditų davėjams, tačiau ir jų gavėjams, kadangi sumažėtų galimybės naudotis vartojimo kreditais.

Prieš įvedant naujus reguliavimus vartojimo kreditų rinkai, būtina iš anksto įvertinti jų poreikį. Turi būti aiškiai identifikuotos problemos (jų neiškraipant) ir jos sprendžiamos taip, kad iš esmės **neišnyktų rinkos paslauga** (reguliavimas negali būti faktinis paslaugos draudimas). **Reguliavimas taip pat turi būti grįstas tinkamu vartojimo kreditų rinkos problematikos įvertinimu.** Šiandien naudojami būdai ir rodikliai, vertinantys problemų mastą vartojimo kreditų rinkoje nėra tinkami, jie iškraipo tikrąją situaciją. Reguluotojas, siekdamas geresnio padėties vertinimo, turėtų tobulinti šios rinkos vertinimo metodus ir renkamą statistiką.

Didelė dalis problemų vartojimo kreditų rinkoje kyla iš neatsakingai priimamų vartojimo kreditų gavėjų sprendimų. Todėl vartojimo kreditų rinkos reguliavimas turi užtikrinti, kad paskatos priimti atsakingus sprendimus nemažėtų (pvz., dėl atsakomybės perkėlimo kredito davėjui), o didėtų. Jis turi būti **nukreiptas į žmonių asmeninę atsakomybę, o ne jos mažinimą.** Problemų sprendimas vartojimo kreditų rinkoje taip pat turėtų būti orientuotas į žmonių finansinio raštingumo kėlimą. Tačiau reguliavimas negali vadovautis prielaida, kad *visi* rinkos dalyviai negali priimti tinkamų sprendimų, todėl vartojimo kredito paslauga (ar tam tikra jos dalis) rinkoje yra nepageidaujama.

Prieš imantis papildomo griežto vartojimo rinkos reguliavimo, būtina įvertinti, ar esamas reguliavimas nėra pakankamas. Lietuvoje buvo priimta daug teisės aktų, reguliuojančių vartojimo kreditų rinką. Statistikos rodo, jog šie teisės aktai turi poveikį rinkai. Todėl prieš imantis naujų reguliavimų būtina įsitikinti, ar problemos nėra sprendžiamos jau esamo reguliavimo rėmuose.

Įvadas

Vartojimo kreditas yra paskola, skirta kliento vartojimo poreikiams patenkinti, dažniausiai suteikiama be užstato. Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatyme ir Lietuvos banko apžvalgose, vartojimo kredito sutartys yra skirstomos į:

- Sąskaitos kreditavimo – galimybė viršyti turimų pinigų sąskaitoje likutį, jį grąžinant vėliau. Dažniausiai suteikiama mokėjimo kortelių sąskaitose.
- Susietojo vartojimo – vartojimo kreditas, skirtas konkrečių prekių tiekimo, ar konkrečių paslaugų teikimo sutarčiai finansuoti.
- Kitus vartojimo kreditus – jie yra skaidomi į didesnius nei 1000 Lt ir mažesnius nei 1000 Lt (dar žinomi kaip mažieji arba smulkieji vartojimo kreditai).

Nuo pat 2012 metų, kai Lietuvos banko kompetencijai buvo priskirta vartojimo kredito rinkos priežiūra, Lietuvos bankas daug dėmesio skiria mažiesiems vartojimo kreditams (t. y. iki 1000 Lt). Vartojimo kreditų (ypač mažųjų) rinka dažnai žiniasklaidoje susilaukia nemažai kritikos, kad ši rinka yra per mažai prižiūrima, joje veikiančios įmonės netinkamai vertina žmonių galimybes grąžinti paskolą, skolina už per dideles palūkanas ir pan.

2013 metų spalio 14 dieną Lietuvos bankas Finansų ministerijai pateikė naują vartojimo kredito įstatymo pakeitimo projektą, kuriuo siekiama mažinti maksimalias kreditų palūkanų normas, įvesti terminą, per kurį negalės būti išmokėta paskola, griežtinti privalomo mokumo tikrinimo taisykles ir kt. Kai kurie iš šių siūlymų yra pakankamai griežti ir jų įgyvendinimas turėtų didelę neigiamą įtaką vartojimo kreditų rinkai. Jie neigiamai atsilięptų ne tik kreditų davėjams, tačiau ir jų gavėjams, kadangi sumažėtų galimybės naudotis vartojimo kreditais. Šio darbo tikslas yra apžvelgti mažųjų vartojimo kreditų rinką Lietuvoje, jos problematiką ir pateikti vartojimo kreditų rinkos reguliavimo gaires. Vadovavimasis jomis padėtų spręsti vartojimo kreditų rinkos reguliavimo klausimus ir siekti suderinti paslaugų vartotojų ir rinkoje veikiančių įmonių interesus. Šiame darbe bus

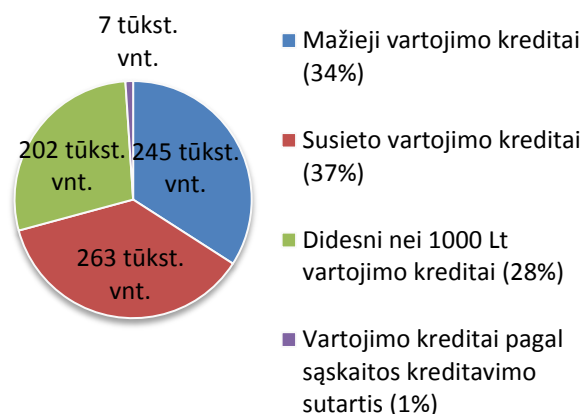
nagrinėjamos dažniausiai minimos vartojimo kreditų rinkos Lietuvoje problemos.

Vartojimo kreditų rinkos dydis

2013-12-31 rinkoje iš viso buvo 718 tūkst. vartojimo kreditų, išduotų kredito davėjų (ne kredito įstaigų)¹, kurie sudarė apie 1 mlrd. Lt. Pagal sutarčių skaičių didžiausią dalį sudarė susieto vartojimo kreditai – 37 % visų vartojimo kreditų (263 tūkst. vnt.). Susieto vartojimo kreditai naudojami, kai išsimokėtinai perkami baldai, buitinė technika ir pan. Mažųjų kreditų buvo išduota 245 tūkst. vnt. (34 % rinkos). Didesnių nei 1000 Lt vartojimo kreditų – 202 tūkst. vnt. (28 proc. rinkos), likusi dalis – vartojimo kreditai pagal sąskaitos kreditavimo sutartis.

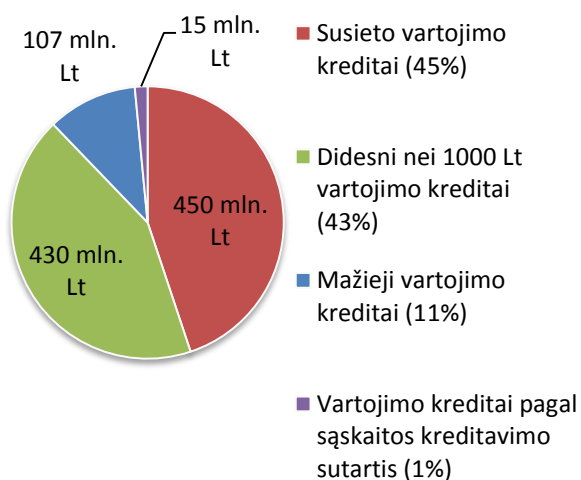
Tačiau pagal likusią grąžinti kreditų sumą smulkieji kreditai sudarė 11 % visos vartojimo kreditų rinkos. Nuo 2013 metų pradžios vartojimo kreditų portfelis išaugo 143 mln. litų (17 %). Labiausiai padidėjo didesnių nei 1000 Lt vartojimo kreditų likusi grąžinti suma (36 % nuo metų pradžios). Mažųjų kreditų portfelis ir išmokėtų kreditų skaičius išaugo po 12 % nuo metų pradžios.

**Išmokėtų vartojimo kreditų skaičius
2013-12-31**

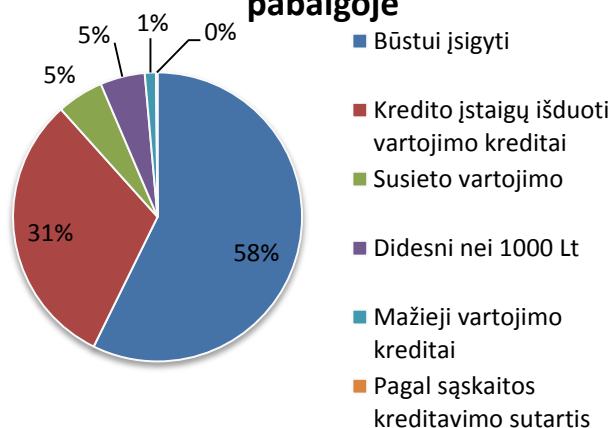
¹ Lietuvoje išduoti vartojimo kreditus turi teisę kredito įstaigos (bankai, kredito unijos) ir kitos, dažniausiai uždarnosios akcinės bendrovės, įrašytos į Lietuvos banko kredito davėjų sąrašą (kurios, skirtingai nuo kredito įstaigų, negali priimti indėlių, išduoti būsto kreditų, ar užsiimti kita bankine veikla). Toliau šiame tekste sąvoka „kredito davėjai“ reikš kredito davėjus, kurie nėra kredito įstaigos.

Likusi gražinti suma 2013-12-31

Bendrai 2013 metų pabaigoje vartojimo kredito davėjų (ne kredito įstaigų) išduotų paskolų likutis sudarė apie 12 % visų namų ūkiams išduotų paskolų. Atskirai, susieto vartojimo ir didesni nei 1000 Lt kreditai užėmė po 5 %, o mažieji vartojimo kreditai sudarė vos 1 % visos paskolų rinkos fiziniams asmenims. Daugiausiai paskolų išduoda kredito įstaigos (bankai, kredito unijos) – net 88 % (58 % visų paskolų sudarė kreditai būstui įsigyti ir 31 % – vartojimo ir kiti kreditai). Nors pagal paskolų likučius mažieji vartojimo kreditai sudaro santykinai nedidelę dalį skolinimosi rinkos, šis segmentas susilaukia didelio visuomenės ir valstybės institucijų dėmesio. Tai nedidelis, tačiau visuomenei jautrus segmentas.

Paskolų namų ūkiams likučių pasiskirstymas 2013 m. pabaigoje

Vartojimo kredito rinkos reguliavimas

Lietuvoje vartojimo kredito įstatymas buvo priimtas 2010 metų gruodžio 23 dieną. Nuo pirmos įstatymo versijos buvo ribojama bendra vartojimo kredito kainos metinė norma (BVKKMN)², kuri negalėjo viršyti 250 %. Rinką prižiūrinti institucija buvo Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba. Taip pat, įstatymas numatė tam tikrus reikalavimus kredito reklamai (būtina skelbti BVKKMN, visas susijusias išlaidas ir pan.), prievolę tikrinti klientų mokumą.

Nuo 2012 metų vartojimo kredito davėjų ir tarpininkų priežiūra priskirta Lietuvos banko kompetencijai. Kartu buvo pakeistas vartojimo kredito įstatymas, kuriame leistina BVKKMN buvo nustatyta ties 200 % riba.

2013 metais Lietuvos bankas įpareigojo kredito davėjus teikti daugiau informacijos apie jų veiklą ir išduotas paskolas. Apibendrinta statistika yra publikuojama Lietuvos banko tinklalapyje. 2013 m. liepos mėnesį įsigaliojo Vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingojo skolinimo nuostatai, kurie nustato tvarką, pagal kurią kredito davėjai turi tikrinti gavėjų mokumą. Pagrindinis rodiklis – kredito įmokų ir tvarių pajamų santykis, kuris privalo būti ne didesnis nei 40 %. Anksčiau kredito davėjai privalėjo tikrinti mokumą, tačiau galėjo tai daryti pagal savo kriterijus. Taip pat 2013 m. buvo patvirtintas ir Finansinių paslaugų reklamos gairių papildymas, kuriuo siekiama padėti įvertinti, ar vartojimo kredito sutarčių reklama nepažeidžia draudimo skatinti neatsakingą skolinimąsi.

Lietuvos bankas 2013 m. spalio mėn. pateikė pasiūlymus keisti Vartojimo kreditų įstatymą. Tarp pasiūlymų yra toliau mažinti bendrą vartojimo kredito kainos metinę normą iki 50 %, riboti asmenų galimybę vartojimo kredito sutartį sudaryti, įvesti minimalų 2 dienų laikotarpį, per kurį kredito davėjas negalės išmokėti pinigų („nusiraminimo laikotarpis“), įpareigoti kredito davėjus privalomai tikrinti vartojimo kredito gavėjų teikiamą informaciją apie jų pajamas, numatyti papildomus reklamos reikalavimus ir

² Visos išlaidos, įskaitant palūkanas, komisinius mokesčius ir bet kuriuos, su kredito sutartimi susijusius mokesčius, išreikštos metiniu procentų dydžiu

didesnes baudas už įstatymo pažeidimus. Tačiau turint omenyje, kad 2013 m. buvo priimta svarbių teisės aktų, ir prieš imantis dar griežčiau reguliuoti vartojimo kreditų rinką, derėtų įvertinti jau įsigaliojusius teisės aktų poveikį ir ar jau esamas reguliavimas neišsprendė keliamų problemų.

Ar žmonių finansinis raštingumas – problema?

Kiekviena paslauga, kurią žmonės savanoriškai pasirenka gauti ir už ją mokėti turi savo paskirtį ir atlieka tam tikrą funkciją. Kredito naudojimą galima apibrėžti kaip vartojimo padidinimą šiandien, atsisakant kažkiek vartojimo ateityje, t. y. vartojimo atkėlimą iš ateities. Vartojimo kredito paskirtis gali būti įvairi: atostogos, kelionės, sumokėti už mokslą ir pan. Visais šiais atvejais už paslaugas yra sumokama vėliau, grąžinant kreditą.

Tyrimų bendrovės RAIT 2013 m. pavasarį atlikta apklausa³ parodė, jog greitus vartojimo kreditus gyventojai dažniausiai skiria maistui, komunalinėms paslaugoms apmokėti ir kitoms namų ūkio reikmėms. 24 % apklausos dalyvių kreditą skyrė apmokėti komunalinius mokesčius, 21 % – maistui pirkti. Taip pat, 15 % respondentų mažąjį vartojimo kreditą skyrė padengti anksčiau paimtą paskolą, o 12 % paėmė greitąją paskolą, kad galėtų grąžinti skolą draugams ar giminiams.

Dažnai vertinama, kad mažųjų kreditų teikiamos paslaugos nėra naudingos, jos visuomenei atneša žalą. Jas žmonės ima neatsakingai, tinkamai neįvertinę visų aplinkybių (pvz., šių paskolų kainos, galimybės vietoj skolinimosi sumažinti savo išlaidas ir pan.).

Pavyzdžiui, Lietuvos banko pasiūlymų keisti Vartojimo kreditų įstatymą ir griežčiau reguliuoti vartojimo kreditų rinką aiškinamajame rašte⁴ teigiama, kad projektus rengti paskatino Lietuvos banko atlikto Lietuvos gyventojų finansinės elgsenos ir raštingumo

tyrimo rezultatai. Lietuvos banko teigimu, jie rodo nepakankamą gyventojų gebėjimą racionaliai tvarkyti šeimos ir asmeninius finansus. Susirūpinimą kelia tai, kad 33 % tyrime dalyvavusių gyventojų pripažino per paskutinius 12 mėnesių susidūrę su situacija, kai pajamos nepadengė visų pragyvenimo išlaidų, ir tik 44 % gyventojų finansinio nepritekliaus atveju ieško būdų, kaip apriboti išlaidas, kad situacija nesikartotų. O likusi dauguma – skolinasi.

Tačiau šie atsakymai dar nerodo žmonių polinkio nepamatuotai naudotis finansinių paslaugų teikėjų paslaugomis. Net 46 % žmonių, susidūrusių su finansiniu nepritekliumi skolinasi iš šeimos ar draugų ir tik 7 % atsakė, kad ėmė asmeninę paskolą iš finansinių paskolų teikėjo (įskaitant banko, kredito unijos paskolas ar smulkųjį kreditą). Apskritai ta pati gyventojų apklausa parodė, kad smulkiaisiais kreditais (iki 1000 Lt) naudojasi tik 2 % visų apklaustųjų. Tad negalima sakyti, kad žmonės susidūrę su finansinėmis problemomis masiškai naudojami šiomis paslaugomis.

Be to, kiti gyventojų finansinės elgsenos ir raštingumo tyrimo klausimai parodė, kad gyventojų finansinio raštingumo lygis nėra ypatingai mažas. Pavyzdžiui, du trečdaliai (66 %) tyrimo dalyvių sudaro namų ūkio biudžetą, nusprenddami, kokią dalį skirs išlaidoms, taupymui bei sąskaitoms apmokėti. 83 % tyrimo dalyvių teigė prieš ką nors pirkdami atidžiai apsvarstantys, ar gali sau tai leisti. Visada laiku savo sąskaitas apmoka 71 %, o atidžiai savo finansinius reikalus stebi 64 % respondentų.

Minėtame Vartojimo kreditų įstatymo projekto aiškinamajame rašte taip pat minima, kad ypač į skolas yra įklimpęs jaunimas (40 % visų pradelstų mokėjimų sutarčių priklauso jaunesniems nei 25 metų asmenims). Tačiau ši dalis proporcinga tam, kad jaunimas dažniau skolinasi. Apskritai 40 % mažųjų vartojimo kreditų klientų yra jaunesni nei 25 m., todėl visiškai natūralu, jog panaši dalis vėluojančiųjų grąžinti kreditus taip pat priklauso šiai kategorijai. Tai dar neparodo, jog jauni žmonės dažniau negrąžina vartojimo kreditų. Kredito davėjai privalo tikrinti klientų gebėjimą mokėti kredito įmokas vienodai visų kategorijų klientų.

³ <http://www.lrytas.lt/verslas/izvalgos-ir-nuomones/gyventojai-paskolas-ima-maistui-ir-komunalinems-paslaugoms-apmoketi.htm>

⁴ http://lb.lt/n22037/aiskinamasis_rastas.pdf

Žinant, kad didžioji dalis šalies gyventojų vertina ir siekia priimti teisingus finansinius sprendimus, vartojimo kredito paslauga turi svarbią funkciją. Ji padeda žmonėms, kurie turi laikinų likvidumo problemų. Skolinimasis gali būti racionalus sprendžiant laikinai iškilusias problemas ir žinant, kad ateityje bus pajamų šaltinis, iš kurio bus galima grąžinti skolą.

Problemų kyla tuomet, kai gyventojai skolindamiesi sprendžia ne laikino pinigų trūkumo, t. y. likvidumo problemas, o mokumo problemas. Taip atsitinka tuomet, kai imdamas paskolą klientas nėra įsitikinęs, ar galės ją grąžinti laiku. Toks skolinimasis gali pažeisti žmogaus ilgalaikius interesus, t. y. kai pinigų trūkumo problema yra nukeliama į ateitį ją tik pagilinant.

Taigi, nors ir gali būti neatsakingas naudojimasis vartojimo kredito paslaugomis, nesprendžiantis žmonių problemų, reikia nepamiršti, kad vartojimo kreditas dažnai yra naudinga paslauga žmonėms, susiduriantiems su laikinu pinigų trūkumu. Tad sprendžiant vartojimo kreditų rinkos problemas reguliavimu (kai norima sumažinti neatsakingo naudojimosi šiomis finansinėmis paslaugomis atvejų skaičių) tuo pat metu neturi būti neproporcingai sumažinta galimybė šiomis paslaugomis naudotis tiems, kurie tinkamai vertina savo finansinę padėtį ir

priima atsakingus sprendimus.

Kiek pradelstų paskolų mažųjų vartojimo kreditų rinkoje?

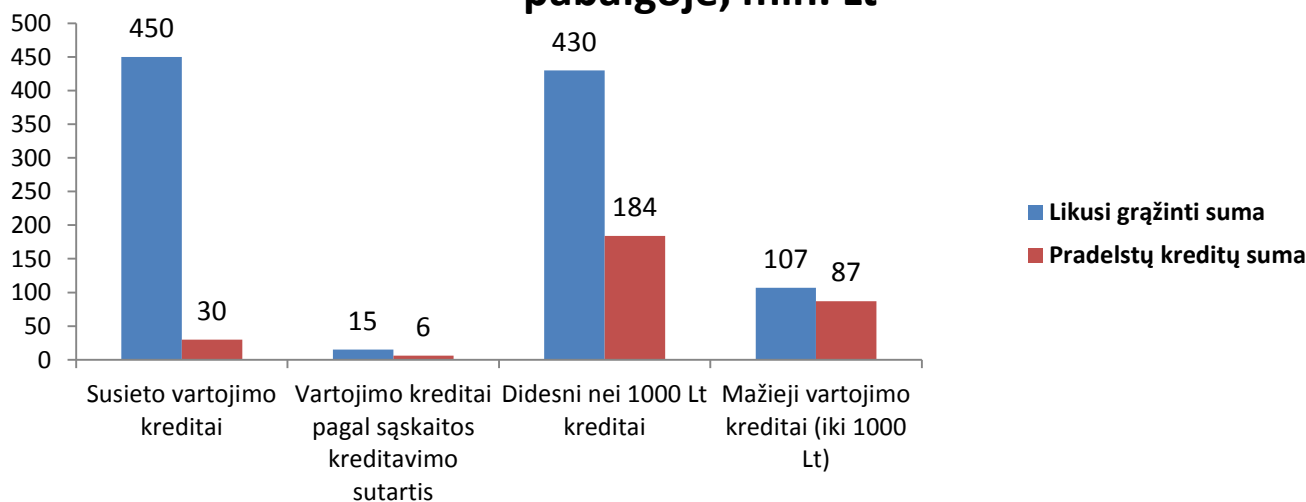
Kaip ir įprasta visiems skolinimosi instrumentams, ne visi skolininkai laiku vykdo savo įsipareigojimus ir grąžina skolas. Mažųjų vartojimo kreditų rinkoje ši problema taip pat egzistuoja. Šią problemą siekiama spręsti kuriant šios rinkos reguliavimo taisykles, kurios mažintų problemos mastą, t. y. laiku negrąžinamų paskolų kiekį. Todėl siekiant kurti adekvatų reguliavimą, reikia įvertinti mažųjų vartojimo kreditų problematikos dydį ir jos kitimą.

Vienas iš rodiklių, kuriuo vertinamas paskolų grąžinimas, yra vėluojamų grąžinti paskolų sumos ir likusio grąžinti paskolų portfelio santykis. Pavyzdžiui, Lietuvos bankas Vartojimo kredito rinkos apžvalgoje⁵ teigia, kad „mažųjų kredito gavėjų sukauptą skolą sudarė net 78,4 proc. viso mažųjų kreditų sumos likučio“.

Iš tiesų, mažųjų vartojimo kredito kategorijoje 2013 metų gruodžio 31 dieną vėluojama mokėti už paskolas suma sudarė 81 % visos likusios grąžinti sumos. Sąskaitos kreditavimo kategorijoje šis rodiklis yra 37 %, didesnių kreditų – 48%.

Tačiau pradelstų kreditų sumos ir likusių grąžinti

Likusi grąžinti suma ir pradelstų kreditų suma 2013 m. pabaigoje, mln. Lt

⁵http://lbank.lt/n20287/vartojimo_kredito_rinkos_apzvalga_2013.pdf

kreditų sumos rodiklis nėra tinkamas būdas nagrinėti mažųjų vartojimo kreditų problematiką. Mažųjų vartojimo kreditų specifika yra kitokia nei įprastų skolos instrumentų. Mažieji kreditai išsiskiria savo trumpu paskolos laikotarpiu. Vėluojamų grąžinti

portfelio likučio, gaunamas itin didelis negrąžintų paskolų rodiklis.

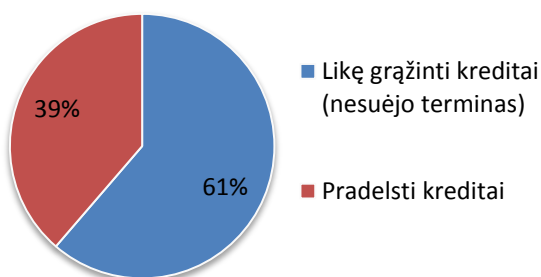
Antra, vėluojamų grąžinti paskolų sumos ir likusio paskolų portfelio santykio **rodiklis savyje įtraukia ir tas negrąžintas paskolas, kurios buvo pradelstos**

Teorinis pavyzdys

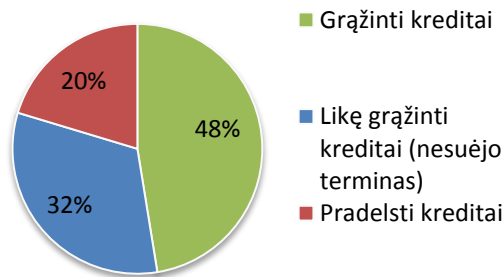
Padarykime prielaidą, kad rinkoje veikia vienas kredito davėjas, kuris per dieną išduoda 20 mažųjų kreditų. Kiekvienas kreditas yra suteikiamas 30-iai dienų. Taip pat, įsivaizduokime, kad 30 % šių kreditų yra pradelstami ir negrąžinami.

Tokiu atveju po 90 dienų nuo kreditų davėjo veiklos pradžios rinkoje bus 946 galiojančios kreditų sutartys. Iš jų 366 kreditai bus pradelsti, o 580 kreditų dar nebūtų pasibaigęs kredito grąžinimo terminas. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad 39 % ($=366/(366+580)$) kreditų yra pradelstami. Tačiau tokiu atveju yra pamirštama, kad dėl mažųjų kreditų trumpo laikotarpio daug paskolų jau būtų grąžintos ir nepatektų į šią statistiką. Iš tikrųjų tariamas kredito davėjas būtų iš viso išmokėjęs 1800 paskolų. Kaip ir minėta, po 90 dienų 366 sutartys būtų pradelstos, 580 sutarčių dar nebūtų pasibaigęs paskolos terminas, o 854 kreditai jau būtų buvę grąžinti. Taigi, įvertinus visus per laikotarpį išduotus kreditus, 20 % būtų pavėluotų sutarčių, likusių grąžinti – 32 % ir net 48 % išmokėtų kreditų jau būtų grąžinti. Taigi, geriau tikrąją situaciją atspindintis rodiklis turi apimti ne likusį grąžinti portfelį, bet per laikotarpį išduotas paskolas. Pagal šį rodiklį per laikotarpį yra pradelsta 20 % išduotų paskolų ($366/(366+854+580)=366/1800=20\%$).

Likę grąžinti ir pradelsti kreditai

Visi per laikotarpį išduoti kreditai

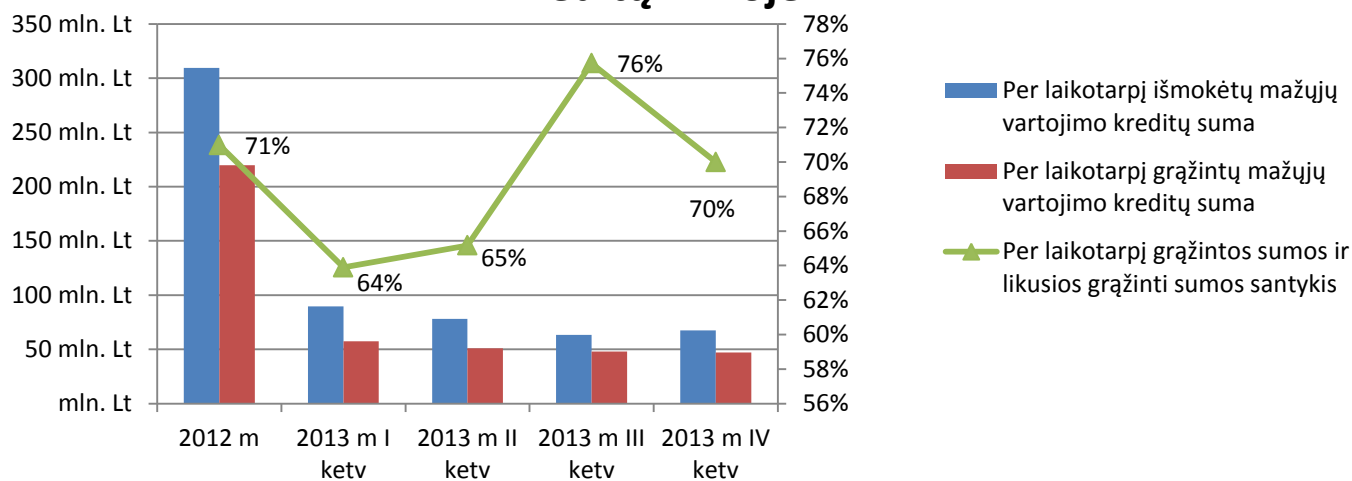
paskolų sumos ir viso likusio paskolų portfelio santykis mažuosiuose vartojimo kredituose tinkamai neatspindi rinkos problematikos dėl dviejų priežasčių.

Pirma, santykis laikotarpio pabaigoje neįtraukia tų vartojimo kredito apimtį, kurios buvo išduotos ir grąžintos per laikotarpį. Vėluojamos grąžinti paskolos lyginamos su paskolų likučiais, kurie yra santykinai maži palyginti su per laikotarpį išduotomis ir grąžintomis paskolų apimtimis (taip yra dėl to, kad mažųjų vartojimo kreditų apyvartumas yra greitas dėl jų trumpo laikotarpio). Taigi, dalinant vėluojamų grąžinti paskolų likutį iš santykinai mažo (palyginus su per laikotarpį išduotomis paskolomis) paskolų

buvusiais (ankstesniais nei nagrinėjamas) laikotarpiais. Jei pradelstos paskolos daugiausia yra „paveldėtos“ iš buvusiųjų laikotarpių, tuomet minėtas rodiklis atspindi ne nagrinėjamo laikotarpio problematiką, o tuo pat metu ir visų iki tol buvusiųjų laikotarpių problemas (kurių nagrinėjamu laikotarpiu gali nebebūti arba būti daug mažiau). Todėl vėluojamų grąžinti paskolų ir likusio paskolų portfelio santykis nėra tinkamas rodiklis stebėti dinamiką.⁶

⁶ Antroji priežastis yra susijusi su tuo, kad pagal Pelnų mokesčio įstatymo nuostatas ne kredito įstaigos beviltiškomis skolomis gali pripažinti tik pajamas, negrąžintų skolų negali pripažinti beviltiškomis ir nurašyti.

Gražintos ir išmokėtos sumos santykis mažųjų vartojimo kreditų rinkoje

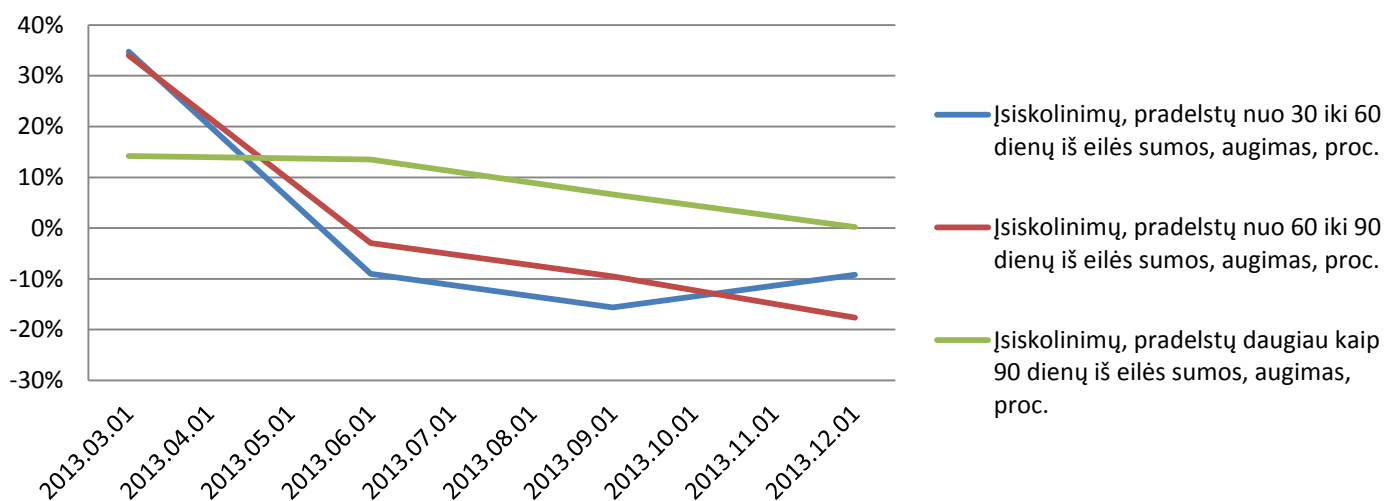
Geresnis būdas vertinti rinkos problematiką yra palyginti per nagrinėjamą laikotarpį gražintą kreditų sumą su per tą laikotarpį išmokėta suma. Toks rodiklis yra tinkamesnis, kadangi yra įvertinami visi per tam tikrą laikotarpį išmokėti bei gražinti kreditai.⁷

Lietuvos banko gauta statistika rodo, jog kiekvieną 2013 metų ketvirtį vartotojai gražindavo nuo 64 % ir 76 % visos per tą ketvirtį išmokėtos sumos. Taigi, galima teigti, kad vidutiniškai 70 % išmokamos sumos tą laikotarpį yra gražinama.

Dar vienas būdas įvertinti, koks yra probleminių paskolų mastas mažųjų vartojimų rinkoje yra vertinti, kaip kinta pradelstų įsiskolinimų dydis skirtingais laikotarpiais.

Statistika rodo, jog teigiamos įtakos vėluojamos mokėti sumos mažinimui turėjo priimtose atsakingojo skolinimo taisyklės. Nuo 2013 metų pradžios vėluojamos mokėti sumos augimas visada buvo mažėjantis (kredito davėjai jau ruošėsi dar nepatvirtintoms atsakingojo skolinimo taisyklėms).

Vartojimo kreditų įsiskolinimo sumos augimas, palyginus su praėjusiu ketvirčiu, %

⁷ Tiesa, šiuo rodikliu daroma prielaida, kad paskolų, paimtų praeituose laikotarpiuose, gražinama suma nagrinėjamame laikotarpyje yra panaši į sumą paskolų, kurios paimitos nagrinėjamame laikotarpyje ir turės būti gražintos vėliau.

Nuo antrojo ketvirčio sumos, vėluojamos mokėti iki 90 dienų, augimas tapo neigiamas, t. y. šioje kategorijoje įsiskolinimai mažėja. Nors lėčiau, bet krenta ir vėluojamos mokėti daugiau nei 90 dienų sumos augimas. 2013 metų pabaigoje įsiskolinimų, pradelstų daugiau nei 90 dienų iš eilės, buvo tik 0,19 % daugiau nei praėjusio ketvirčio pabaigoje. Apibendrinant matoma, jog dėl mažųjų vartojimo kreditų specifikos, pirmasis rodiklis, kuris lygina įsiskolinimus su paskolų portfeliu, yra netinkamas šios rinkos problematikai vertinti ir neparodo tikros situacijos. Palyginant per tam tikrą laikotarpį grąžintą ir išmokėtą mažųjų vartojimo kreditų sumą paaiškėja, jog apie 30 % kredito gavėjų laiku negrąžina vartojimo kreditų.

Galiausiai, prieš imantis naujų rinkos reguliavimo priemonių būtina įvertinti, kaip rinką paveikė jau priimti reguliavimo instrumentai. Mažėjantis pradelstos mokėti sumos augimas rodo, kad situacija šioje rinkoje normalizuojasi, pradelstų įsiskolinimų kiekis nebeauga.

Dėl reguliavimų, kurie panaikina galimybę teikti vartojimo kreditus

Lietuvos bankas 2013 m. Finansų ministerijai pateikė pasiūlymus keisti Vartojimo kredito įstatymą. Kai kurie iš šių pasiūlymų yra orientuoti į geresnį paslaugos teikimą (pvz., privalomas kliento mokumo tikrinimas). Tačiau dalis iš pasiūlymų yra orientuoti į paslaugos ar jos dalies panaikinimą.

Vienas iš tokių pasiūlymų yra bendros vartojimo kredito kainos metinės normos apribojimas iki 50 %. Tai reiškia, kad pasiskolinus savaitei 300 Lt sumą ir už šią paslaugą sumokėjus 10 Lt, metinė norma būtų viršyta 4 kartus. Skolinant tą pačią sumą mėnesiui (vykdant reguliavimą) palūkanos ir visi kiti mokesčiai galėtų siekti ne daugiau nei 10 Lt, o tai būtų mažiau nei mokumo vertinimo sąnaudos. Todėl įvedus tokį reguliavimą legalus skolinimasis trumpesniems laikotarpiams ir mažesnėmis sumomis iš esmės išnyktų, nes skolinimo sąnaudos būtų didesnės nei leidžiamos palūkanų ir kitos įmokos. Mažųjų vartojimo kreditų rinkos specifika yra tokia, kad šių kreditų išdavimas turi fiksuotų sąnaudų, kurios yra vienodos ar panašios tiek išduodant santykinai mažus, tiek

didelius kreditus. Todėl toks didelis maksimalios kredito kainos sumažinimas labiausiai apriboja galimybes išduoti mažus ir trumpo laikotarpio kreditus.

Maksimali skolinimo kaina kai BVKKMN yra 50 %

Laikotarpis	Skolinama suma			
	100 Lt	300 Lt	500 Lt	1.000 Lt
Savaitė	0,78 Lt	2,34 Lt	3,90 Lt	7,80 Lt
2 savaitės	1,56 Lt	4,70 Lt	7,83 Lt	15,67 Lt
Mėnuo	3,38 Lt	10,16 Lt	16,94 Lt	33,89 Lt
2 mėnesiai	7,01 Lt	21,03 Lt	35,05 Lt	70,11 Lt

Svarbu prieš siūlant ir svarstant naujus vartotojų kreditų rinkos reguliavimus įvertinti, kokį poveikį šie reguliavimai padarys rinkai. Ar tai neužkirs kelio vartotojams gauti jiems reikiamas paslaugas? Legaliai rinkos paslaugai išnykus dėl kainų reguliavimo, o paklausai likus tokiai pačiai, dalis klientų ieškotų kitų būdų skolintis, tarp jų – ir šėšėlinių skolinimosi paslaugų.

Kitas įstatymo papildymo ir pakeitimo projekte numatytas siūlymas yra įvesti minimalų 2 dienų laikotarpį, per kurį kredito davėjas negalės išmokėti pinigų. Pagal tokią tvarką, klientas turėtų pateikti kredito paraišką ir po mažiausiai 2, bet ne daugiau 10 dienų, pateikti patvirtinimą, jog vis dar nori gauti kreditą. Aiškinamajame rašte Lietuvos bankas teigia, kad toks apribojimas apsaugos vartotojus nuo impulsyvių ir neracionalių sprendimų, pavyzdžiui, naktį esant bare ar lošimų namuose. Tačiau mažieji kreditai yra įrankis sprendžiant trumpalaikes likvidumo problemas, t. y. jie reikalingi, kai pinigų prireikia čia ir dabar. Taigi siūlomas 2 dienų terminas iš esmės pakeistų mažųjų kreditų naudą ir patrauklumą. Galimybė gauti greitą paslaugą, o tai yra labai svarbus šios paslaugos bruožas, išnyktų.

Šie du reguliavimo pasiūlymo pavyzdžiai rodo, kaip siekiant spręsti problemas vartotojų kreditų rinkoje yra neproporcingai apribojama ūkinė laisvė ir suvaržomas paslaugų teikimas. Problema atsiranda ne dėl to, kad vartotojų kreditų kaina yra per didelė, ar dėl to, kad jie greitai išduodami, o dėl to, kad ne visada tinkamai yra įvertinamas žmonių mokumas, be to, jie ne visada priima tinkamus ir pasvertus

sprendimus. Todėl ir reguliavimas, kuriuo norima spręsti šias problemas, turi būti nutaikytas į geresnį žmonių mokumo ir galimybių grąžinti paskolas vertinimą ir į jų atsakingumo didinimą. Reguliavimas, kuris *de facto* panaikina paslaugą, nėra tinkamas būdas spręsti problemas, susijusias su šia paslauga. Vartojimo kreditų paslaugos paklausa rodo, kad žmonėms ši paslauga yra reikalinga.

Dėl paslaugų vartotojų atsakomybės

Mažųjų vartojimo kreditų rinkos problema iš esmės yra sąmoningos ar nesąmoningos (t. y. dėl neišmanymo ar neapdairumo) žmonių atsakomybės už savo priimamus sprendimus stokos problema. Lietuvos gyventojai ne visada turi pakankamai gebėjimų racionaliai tvarkyti šeimos ir asmeninius finansus, kartais atidėlioja finansinių problemų sprendimą, neįvertina realių skolų grąžinimo galimybių. Taigi, siūlomais naujais reguliavimais iš esmės norima mažinti žmonių neatsakingo požiūrio į savo finansus pasekmes.

Tačiau svarbu užtikrinti, kad sprendžiant vartotojų atsakomybės stokos problemą nebūtų siūloma rinką reguliuoti taip, kad visa atsakomybė būtų perkelta nuo vartotojų kreditų davėjams. Siekiant išvengti ilgalaikių neigiamų pasekmių didinant kreditų davėjų atsakomybę, tuo pat metu turi nemažėti kreditų vartotojų atsakomybė. Jei šio principo laikomasi nebus, ilgainiui žmonių paskatos priimti netinkamus sprendimus tik didės, kadangi jie jaus vis mažesnes neigiamas savo priimamų neteisingų ir nepamatuotų sprendimų pasekmes.

Deja, vartotojų atsakomybės principo siūlant vartotojų kreditų reguliavimo pasiūlymus laikomasi ne visada. Pavyzdžiui, reguliavimu siūloma įvesti pareigą kredito davėjui visuomet privalomai tikrinti kliento mokumą ir jo pateiktus dokumentus duomenų bazėse. Jau ir dabar kreditų davėjai turi pareigą įsitikinti, ar kredito gavėjas atitinka reikalavimus, numatytus Vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingojo skolinimo nuostatuose. Be to, kadangi kredito davėjas skolina savo pinigus, jis yra pirmiausiai suinteresuotas tinkamai patikrinti gavėjo mokumą, to reikalauja skolinimo verslo logika. Tačiau tinkamas savo

galimybių grąžinti skolą įvertinimas turi būti ir paties žmogaus atsakomybė. Reguliavimas, kuris įpareigoja ir atsakomybę dėl mokumo tikrinimo perkelia tik kredito gavėjui, siunčia svarbią žinutę. Kredito gavėjas raginamas nesirūpinti ir mažiau galvoti apie savo galimybes grąžinti kreditą, kadangi viską apskaičiuos ir įvertins kredito davėjas. Jei davėjas nusprendžia, kad skolintis galima, vadinasi – galima.

Panašų poveikį turi ir siūlomas įvesti „nusiramino laikotarpis“, kuris reiškia, kad norintysis pasiskolinti turės rašyti prašymą, o kreditą galės gauti tik po 2 dienų. Toks laikotarpis leistų apsigalvoti tiems, kurie priėmė nepamatuotą ar neblaivų sprendimą. Tačiau „nusiramino laikotarpis“ tuo pat metu skatina dar lengvesne ranka ir mažiau atsakingai priimti sprendimą kreiptis į mažųjų vartojimo kreditų įmonę, juk vėliau bus galima persigalvoti be jokių pasekmių.

Išvados ir rekomendacijos

Vartojimo kreditų rinkos reguliavimas turėtų neužkirsti kelio vartotojams gauti jiems reikiamas paslaugas, būti tinkamas, t. y. spręsti susidariusias problemas ir kurti tinkamas paskatas. Tam, kad to būtų pasiekta, reguliavimas turėtų atitikti šiuos principus:

- **Prieš įvedant naujus reguliavimus, būtina iš anksto įvertinti jų poreikį rinkai.** Turi būti aiškiai identifiкуotos problemos (jų neiškraipant) ir jos sprendžiamos taip, kad iš esmės **neišnyktų rinkos paslauga** (reguliavimas negali būti faktinis paslaugos draudimas).
- **Reguliavimas turi būti grįstas tinkamu vartojimo kreditų rinkos problematikos įvertinimu.** Šiandien naudojami būdai ir rodikliai, vertinantys problemų mastą vartojimo kreditų rinkoje, nėra tinkami, jie iškraipo tikrąją situaciją. Reguluotojas, siekdamas geresnio padėties vertinimo, turėtų tobulinti šios rinkos vertinimo metodus ir renkamą statistiką.
- **Reguliavimas turi būti nukreiptas į žmonių asmeninę atsakomybę, o ne jos mažinimą.** Didelė dalis problemų vartojimo kreditų

rinkoje kyla iš neatsakingai priimamų vartojimo kreditų gavėjų sprendimų. Reguliavimas turi užtikrinti, kad paskatos priimti atsakingus sprendimus nemažėtų (pvz., dėl atsakomybės perkėlimo kredito davėjui), o didėtų.

- **Reguliavimas turi būti susijęs su žmonių finansinio raštingumo didinimu, be to, reguliavimas negali remtis prielaida, kad žmogus yra visiškai nepajėgus įvertinti savo sprendimų.** Dalis problemų, kylančių vartojimo kredito rinkoje, atsiranda dėl dalies žmonių nepakankamo finansinių žinių lygio. Todėl problemų sprendimas turėtų orientuotis į šių žmonių finansinio raštingumo kėlimą. Tuo pat metu reguliavimas negali vadovautis prielaida, kad *visi* rinkos dalyviai negali priimti tinkamų sprendimų, todėl vartojimo kredito paslauga (ar tam tikra jos dalis) rinkoje yra nepageidaujama.
- **Reguliavimas turi atsižvelgti į tai, kad vartojimo kreditų (ypač mažųjų) rinka yra specifinė.** Tam, kad ši rinka funkcionuotų ir galėtų tenkinti vartotojų poreikius, jai negalima taikyti visiškai tų pačių reguliavimo reikalavimų ir priemonių kaip kitoms finansinėms paslaugoms.
- **Prieš imantis papildomų vartojimo rinkos reguliavimo, būtina įverti, ar esamas reguliavimas nėra pakankamas.** Lietuvoje buvo priimta daug teisės aktų, reguliuojančių vartojimo kreditų rinką. Statistikos rodo, jog šie teisės aktai turi poveikį rinkai. Todėl prieš imantis naujų reguliavimų būtina įsitikinti, ar problemos nėra sprendžiamos jau esamo reguliavimo rėmuose.